

Ilona Koutny

Universitato Adam Mickiewicz, Poznań, Pollando

La rolo de István Szerdahelyi en interlingvistiko kaj esperantologio

Resumo: István Szerdahelyi instituciigis la universitatan instruadon de interlingvistiko kaj esperantologio – tio jam donus al li decan rolon en la historio de esperantologio. Sed li estis ankaŭ elstara interlingvisto, esperantologo kaj pedagogo. La artikolo skizas liajn plej gravajn atingojn en la tereno de interlingvistiko (loko kaj sistema prezento de la tereno, hungaraj planlingvoj) kaj esperantologio (nova, lingvistika aliro al morfemklasifiko, strukturaj trajtoj de Esperanto, komenco de la neglektita semantika esploro de Esperanto, sistema prezento de etimologiaj operacioj).

Ŝlosilvortoj: esperantologio; etimologio; interlingvistiko; morfemklasifiko; semantiko; sintakso

1 Enkonduko

La 100-jara jubileo de István Szerdahelyi (1924–1987) motivas la rememoron kaj trarigardon de lia rolo en interlingvistiko kaj esperantologio kies grava figuro li estas. Oni povas trovi lin inter la 200 eminentaj esperantistoj en *Nia diligenta kolegaro* (Gorecka kaj Korĵenkov 2018). Post iuj ŝtormaj eventoj en la historio de Hungario (2a mondmilito, revolucio en 1956) kaj influo al lia vivo, li dediĉis sin al la instruado kaj esplorado de tiuj ĉi terenoj kaj enkondukis ilin kadre de la Esperanto-fako en la Budapeŝta Eötvös-Universitato (ELTE) ekde 1966. Pri lia rolo kiel ĝisosta instruisto vd. la artikolon Koutny (2024b), pri vivovojo Koutny (2009b).

Li aliris al la studo de Esperanto kaj planlingvoj kiel lingvisto, esploris ilian lokon inter aliaj lingvoj per lingvistikaj metodoj. Tiu aliro kaŭzis akrajn konfliktojn kun la tradicia gramatika aliro de esperantistoj, kun la Akademio de Esperanto (AdE) kaj la tiama hungara korifeo Kálmán Kalocsay (diskuto en *Literatura Foiro*), krome averaĝaj esperantistoj ne vidis sencon en la scienca esploro de Esperanto. Li ofte emfazis ke Esperanto estas ne nur amuzaĵo de ĝiaj adeptoj, sed ĝi devas solvi gravan komunikan problemon, por tio necesas ĝin prezenti en fakaj rondoj, krei ĝian sciencan priskribon (*Pri la lingvistika priskribo de Esperanto*, Szerdahelyi 1979b), necesas enkonduki Esperanton en la establitan normalan mondon, ne teni ĝin en iu ekstera Esperantujo (Szerdahelyi 1976a).

Aliflanke, lingvistoj malrespektis la “artefaritan lingvon”, konsideris la okupiĝon pri ĝi ne scienca afero. Li batalis dum sia tuta vivo por akceptigi Esperanton en lingvistikaj rondoj kaj por akceptigi ĝian sciencon traktadon inter esperantistoj. Intertempe la situacio iom ŝanĝiĝis en la bona direkto, dank’al la agado de Detlev Blanke (2003 entenas grandan nombron de fakaj verkoj) kaj aliaj interlingvistoj, esperantologoj.

Tamen, fine de sia vivo Szerdahelyi iĝis membro de AdE (en 1986) kaj honora membro de UEA, prezidanto de ILEI (1985–1987). Ankaŭ kun la Hungara Esperanto-Asocio li trovis kunlaboreblon pri la ekzamenoj. Li verkis la metodikan parton de la *Gvidlibro por superaj ekzamenoj* (Pechán 1966).

Li prelegis multe en Hungario kaj eksterlande, kunlaboris kun prof. Helmar Frank el la Kibernetika Instituto en Paderborn, kun Claude Gacond el la Kultura Centro Esperantista (KCE) en La Chaux-de-Fonds kaj la Internacia Kultura Centro (IKS) el Zagrebo.

Szerdahelyi plenumis enorman laboron, li verkis sciencajn studojn en diversaj terenoj de interlingvistiko kaj esperantologio por montri la valoron de Esperanto kaj la lokon de planlingvoj en la scienca paletro, kaj havi studmaterialojn por la Esperanto-fako de ELTE. Li kompilis ankaŭ 3-voluman literaturan krestomation, pretigis lernolibrojn por diversaj niveloj kaj gvidis la leksikografian laboron por la Hungara-Esperanta mezvortaro (kiun mi finis kaj aperis fine nur en 1996).

Li vivis antaŭ la reta epoko, pro tio lia verkaro ne estas tiom konata kiom ĝi meritis, krome parto de liaj artikoloj kaj libroj aperis hungare, tiel por la plimulto de esperantistoj ne alireblas. Tio instigis min kunmeti modestan libron el kelkaj liaj artikoloj (Szerdahelyi 2024). Liaj tuta bibliografio kaj biografio troviĝas en la memorlibro dediĉita al li, *Abunda fonto* (red. Koutny 2009) dank’al Zsuzsa Tötösné Gados kaj Árpád Máthé.

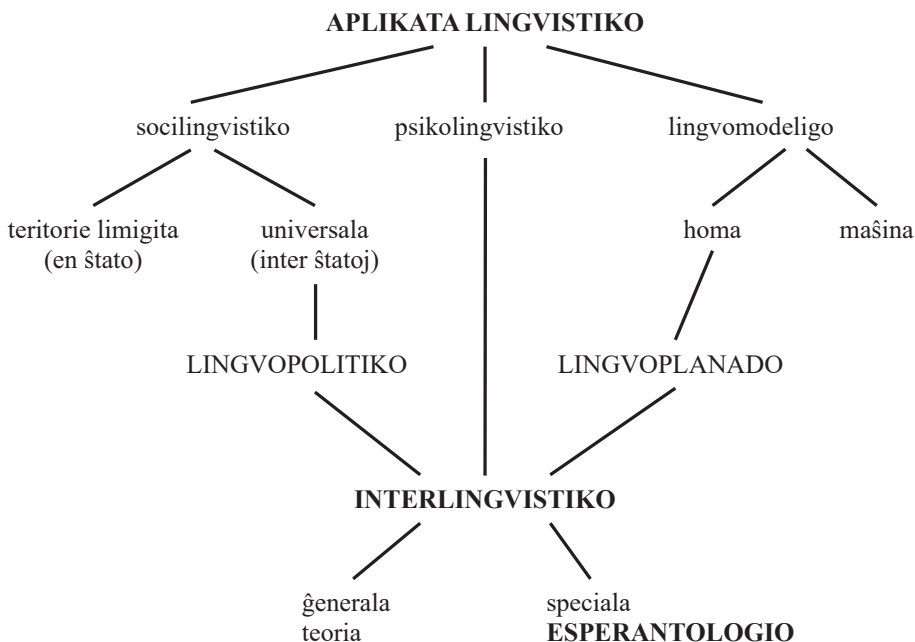
Szerdahelyi estis multflanka sciencisto, precizema filologo kaj praktika mobilizanto, organizanto de instruado de Esperanto en diversaj niveloj, bona preleganto kaj aldone tre agrabla persono kiu trovis vojon al ĉiuj, ankaŭ pri siaj gestudentoj zorgis kvazaŭ patro. En la sekvoj lia interlingvistika kaj esperantologia agado estos analizata.

2 Interlingvistiko

La tereno de interlingvistiko estis kaj estas ofte diskutata, ĝi iĝas pli kaj pli larĝa, envolvante ne nur planlingvojn (t.e. planlingvistiko – aliro de Sakaguchi 1998), sed ankaŭ etnajn internacajn lingvojn, piĝinojn kaj kreolajn, lingvojn kreitajn por literaturo kaj filmoj (vd. Schubert 1989, 2024; Blanke 1998/2006; Barandovská-Frank 2020; Gobbo 2023). Same la loko kaj enhavo de esperantologio varias. Ĉu ĝi estas lingvistika branĉo aŭ pli, ja ĝi

okupiĝas ankaŭ pri la kultura kaj movada flankoj de Esperanto. Lindstedt (2024) jam konsideras esperantologion sendependa de interlingvistiko.

Szerdahelyi lokis esperantologion en interlingvistikon kaj difinis la lokon de **interlingvistiko kadre de la aplikata lingvistiko**, en ĝian heterolingvan parton kune kun instruado de fremdaj lingvoj kaj tradukado (en sia *Enkonduko en interlingvistikon* 1979, kun abunda bibliografio, ankaŭ en Szerdahelyi 1980, 2024), tiel li ligis ĝin al la lingvistika mondo. Jen lia skemo (bildo 1).

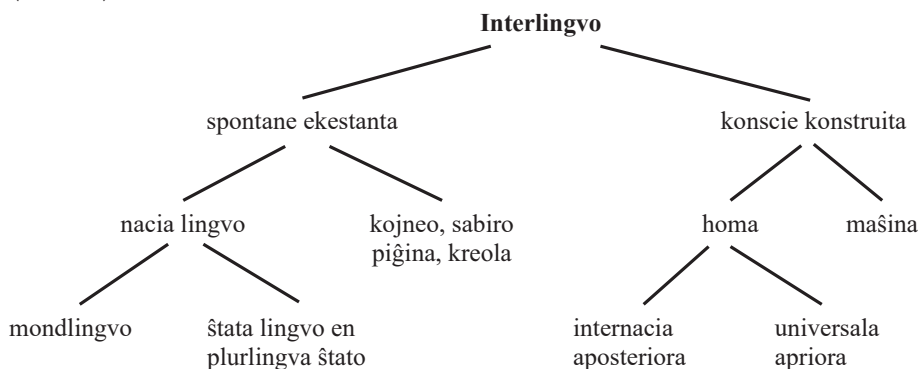

Bildo 1: Loko de interlingvistiko kaj esperantologio laŭ Szerdahelyi 1979a

Trakti interlingvistikon en rilato kun lingvopolitiko kaj -planado estis tiam nova aliro, nuntempe plene akceptata. Li verkis ampleksan hungarlingvan universitatan lernolibron pri interlingvistiko (1980) kaj ankaŭ pri aplikata lingvistiko (1985). Li formulis la problemaron de interlingvistiko, la internacian komunikadon kaj prezentis la historiajn interlingvojn etnajn kaj planitajn jam en sia hungarlingva sciencpopulariga verko *Bábel­tól a világnyelvig* (Szerdahelyi 1977, 'De Babelo ĝis la mondlingvo'). Iu el tiuj verkoj aŭ iu eĉ pli ampleksa devis ekzisti en esperanta versio, kiu malaperis ĉe iu esperantista eldonejo; mi ne sukcesis ĝin retrovi post lia morto, en la 90-aj jaroj. Li menciis la antaŭmendeblan duvoluman verkon (po 500 paĝoj!) *Interlingvistiko historia kaj kompara* en *Internacia Pedagogia Revuo* (anonco IPR (3) 1979, 70). D-ro Szerdahelyi laboris ankaŭ pri disertaĵo pri interlingvistiko,

same en la hungara, kiun li ne povis fini pro pli urĝaj konkretaj taskoj, kiel la vortaro. Ankaŭ tiu ĉi ne atingis publikigon, ja ekzistas nur notoj pri tio.

Interlingvistiko okupiĝas pri interlingvoj kiuj povas esti naturaj aŭ planitaj. Li jene sistemigis ilin, konsiderante jam ankaŭ la maŝinajn lingvojn (bildo 2).

Bildo 2: Klasifiko de interlingvoj laŭ Szerdahelyi

Li esploris diversajn planlingvojn, inter ili ankaŭ *hungarajn lingvoplanojn* kiel Homapar de József Fazekas, la filozofian universalan lingvon de György Kalmár, Romanid, pripensojn de la fama hungara matematikisto János Bolyai pri la ideala lingvo (Szerdahelyi 1980) kaj instigis siajn studentojn pri plua laborado. Tiel mi esploris la notojn de Bolyai por mia diplomlaboraĵo pri famaj matematikistoj kaj la lingvomodeligo (Koutny 1977). En la hungara libro pri interlingvistiko li dediĉas ĉapitron al la hungara modelo de lingvoplanado kiun li dividas al tri periodoj. Tio komenciĝis en la 18a jarcento kiam la latina komencis perdi sian rolon kaj oni volis eviti la uzon de la germana lingvo. La hungara lingvo estas sufiĉe izolita, tiel aperis la neceso de iu komuna lingvo.

Kiel duan periodon Szerdahelyi mencias ankaŭ la hungaran lingvonovigan movadon en la 19a jc. kiam miloj da vortoj estis kreitaj por modernigi la hungaran lingvon, la agado de Ferenc Kazinczy estas konata kaj la rezulto de la homa interveno ankaŭ nuntempe parte restas en la hungara lingvo. Do, li montras ke “artefariteco” estas parto de homaj lingvoj. Li traktis ankaŭ la komencojn de la hungara Esperanto-movado kun Gábor Bálint ĝis Géza Bárczy.

Szerdahelyi kontribuis al tio ke interlingvistiko nuntempe estas bone establita scienca tereno kun teorio, esploroj, publikaĵoj kaj konferencoj kiel la ĉiujara germana konferenco de la germana Gesellschaft für Interlinguistik (GIL, ‘Societo pri Interlingvistiko’). La pli larĝa aliro al interlingvistiko estas vaste akceptata de interlingvistoj kiel Detlev Blanke, Aleksandr Duliĉenko,

Mark Fettes, Sabine Fiedler, Sergej Kuznecov, Liu Haitao, Klaus Schubert, Humphrey Tonkin, t.e. la problemo de internacia komunikado estas solv-ebla per etnaj lingvoj, kreoloj kaj planlingvoj.

3 Esperantologio

Koncerne esperantologion Szerdahelyi reprezentis novan aliron el pluraj vidpunktoj surbaze de la tiama moderna lingvistiko kaj esploris plurajn terenojn de morfemiko tra semantiko ĝis etimologio. Nur la plej gravaj ideoj estos citataj.

3.1 Morfemiko

La morfema sistemo de Esperanto kaj la vortfarado, la fifama *radikkaraktero* delonge estas centra problemo de esperanta gramatiko, ja tio influas la vortformadon. Kial necesas aldoni *-il* por formi ilon el *komb-* kaj ĉe *bros-sufiĉas* la finaĵo *-o*? René de Saussure (1910) ellaboris teorion kiun la Akademio akceptis. Ankaŭ la *Plena Gramatiko* (Kalocsay kaj Waringhien 1935) bazas sian vortfaradon sur tion. Multaj subtenis kaj pluraj kritikis tiun teorion. La problemo estas aktuala – tion montras ke en 2022 aperis la libro de Rokicki: *Enkonduko en la morfologion de Esperanto* kaj en 2024 la libro de Jansen: *Vortfarado en Esperanto*. Malgraŭ la evidentaj problemoj, kritikoj ankaŭ de aliaj esperantologoj, eĉ de akademianoj kiel Michel Duc Goninaz (2009), AdE ĝis hodiaŭ ne reviziis sian aliron. Szerdahelyi kontraŭis la oficialan opinion de la Akademio de Esperanto pri la gramatika karaktero de la radikoj, konfliktante ankaŭ kun la tiama korifeo Kalocsay. Liaj argumentoj aperis en la *Literatura Foiro*, poste en lia baza broŝuro *Vorto kaj vortelementoj* (1976a, 2024).

En la *Unua libro* (Zamenhof 1887) aperis nur listo de radikoj kun alilingvaj tradukoj en formo de vortoj, same en la *Fundamento* (Zamenhof 1905), kio subtenis la supozon ke la radikoj havas verban, substantivan aŭ adjektivan karakteron. Tiel al ĉiuj radikoj – finaĵbezonaĵoj aŭ memstaraj – kaj ankaŭ al deriviloj kaj finaĵoj, verba, substantiva aŭ adjektiva karaktero estis asignita. Fakte, tio influis ankaŭ la praktikon en la esperantaj vortaroj (kiel PIV: Waringhien ĉefred. 1970), kie la kapvortoj estas en verba, substantiva aŭ adjektiva formoj kaj ene de la vortartikolo aperas la aliaj formoj simplaj kaj derivitaj.

Szerdahelyi unue klarigas la konfuzon kiun kaŭzas la uzo de “vorto” far Zamenhof por ĉiuj vortelementoj (kiuj poste nomiĝis morfemoj) inklude leksikajn kaj ankaŭ finaĵojn. Vorto havas semantikan enhavon kaj gramatikan funkcion en frazo, tiel en TABLO *tabl-* portas la signifon kaj *o*

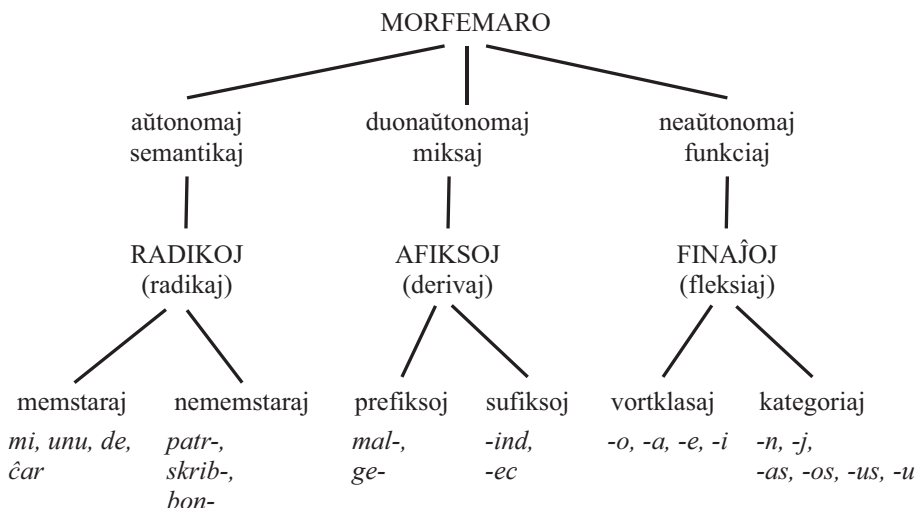
ebligas ĝian rolon en la lingva sistemo. Vortospecon kiel verbo, substantivo kaj adjektivo povas havi nur vorto kaj ne morfemo, do la radikoj ne povas havi gramatikan karakteron, temas pri semantika eco. Tamen la radikoj pli volonte vortiĝas en unu aŭ alia vortospeco: *tabl-* en *tablo*, *leg-* en *legi* kaj *bel-* en *bela*, kio influas ilian postan funkciadon. Li uzas la terminon *primara vorto* por tio kaj lasas la eblecon vortiĝi en aliaj kategorioj.

Li ne provis difini semantikajn kategoriojn por la radikoj, tion nur nun, post 50 jaroj faris Jansen (2024). Estas interesa ankaŭ la analizo de Jansen pri *La neĝa blovado*, kiom ofte certaj semantikaj kategorioj (kiujn li difinis) realiĝas en specifaj vortospecoj. Tio videble subtenas la aliron de Szerdahelyi paroli pri primaraj vortoj. Fakte, ankaŭ kaze de vortaroj estas pli bone paroli pri primaraj vortoj.

La gramatika karaktero ĉiukaze ne solvas la diferencojn en vortformado inter samkarateraj radikoj. Kial *biologo* kaj *fizikisto*? – la signifero profesio enestas en la unua vorto kaj en la alia ne – kiel tion bone klarigas Duc Goni-naz (2009). Eblas aldoni ankaŭ la diferencon en la transitiveco de verboj kiu estas karakterizo de iuj verboj, aliaj bezonas la sufikson *-ig* por iĝi tia: *montri*, sed *aperigi* aŭ simile por la netransitiveco: *evolui*, sed *disvolviĝi*. Entute samaj nocioj povas vortiĝi en diversaj lingvoj en malsamaj vortospecoj (Koutny 2013).

Szerdahelyi klarigas la diferencon inter la radikoj per la fakto ke Zamenhof **transprenis el la fontolingvoj vortojn** kaj nur en la sekva operacio li ekstraktis la radikojn. Tiel *broso* en la germana, franca, pola, rusa estas baze substantivoj el kiuj estas formitaj la verboj. Se ni serĉas la originon de *kombi* kaj *kombilo*, ni trovas malsamajn vortojn en la pola kaj rusa. Ankaŭ en la kazo de *hoko* kaj *hakilo*. Por *broso*, *brosi* kaj *hoko*, *pendigi* la radiko en la pola estas la sama, sed por la duaj malsamaj, tie Zamenhof elektis la verbon kaj el tio derivis la ilon. Tio subtenas ankaŭ tiun observon de Szerdahelyi ke la signifo de la vortoj transprenitaj el la latinidaj kaj ĝermanaj lingvoj montras *slavan influon*. Neniu povas eskapi de certa influo de sia gepatra lingvo.

Szerdahelyi montras la konfuzon kaj arbitrajn klasigojn en la Aktoj de la Akademio (1968) kie ĉiuj deriviloj, prepozicioj, eĉ interjekcioj devige ricevas sian O, A au I asignon. Ekz. *-ad* estas deklarita O-kategorio (pro la funkcio en *broso* > *brosi* > *brosado*), sed ĝi same havas verban uzon por krei durativan (pomenadi) kaj iterativan (saltadi) funkcion por la verboj. Ek- estas A-kategorio, kvankam ĝi kreas komencan verbon (*eklabori*). Anstataŭ la kritikebla sistemigo de la Akademio, Szerdahelyi (1972, 1976a) proponas pli simplan kaj efikan sistemigon de la morfemoj (bildo 3) kiu pli konsideras la originan sistemigon de Zamenhof (tion daŭrigas poste ankaŭ Gledhill 2000).

Bildo 3: Klasifiko de morfemaro laŭ Szerdahelyi

3.2 Sintakso

La frazstrukturo en Esperanto bone travideblas pro la klaraj vortofinaĵoj, la uzo de akuzativo (kazofinaĵo *-n*) por la rekta objekto kaj pro la prepozicioj por aliaj sintaksaj rilatoj. La agordo inter la epiteto kaj substantivo estas ofta en eŭropaj lingvoj, ankaŭ la uzo de pluralo post numeraloj estas kutima. Pro la prepozicioj, la agordo, la pluralo kaj ankaŭ la ofta vortordo SVO (kiun Gledhill 2000 kaj Jansen 2008 esploris) Szerdahelyi (1972) konsideris Esperanton kiel *minimuman hind-eŭropan lingvomodelon*. Tio donas ĝian gravan propedeŭtikan rolon por la lernado de aliaj eŭropaj lingvoj kaze de hungaroj en kies lingvo tiuj fenomenoj mankas. Tiu modela kaj lernfaciliga valoro de Esperanto validas ankaŭ por azianoj.

La lernolibro pri Esperanto por universitata uzo (Szerdahelyi 1972) krom la leksika enhavo entenas la gramatikan strukturon de Esperanto laŭ strukturisma maniero.

3.3 Semantiko kaj etimologio

La semantika flanko de Esperanto longe estis neglektita, la radikoj estis difinitaj per siaj tradukoj en la lingvojn rusa, pola, germana, franca kaj angla, komence en la Unua Libro (Zamenhof 1887) kaj ankaŭ en la *Fundamento* (Zamenhof 1905). Tamen tiuj lingvoj diferencas inter si koncerne la signifojn de tiuj ĉi vortoj! La *Plena Vortaro de Esperanto* (PV, Grosjean-Maupin 1930) estis la unua signifa unulingva vortaro kun difinoj. La Akademio de Esper-

anto aperigis la signifojn de la oficialigotaj vortoj nur ekde la 9-a aldono, kvankam vortoj sen signifoj ne estas ĝuste uzablaj.

Szerdahelyi vortigis siajn pensojn pri esperanta semantiko en siaj artikoloj (1976, 1981). Laŭ li, Zamenhof ne kreis novan semantikan modelon, sed li elektis el la semantikaj modeloj de la fontolingvoj: rusa, pola, germana, franca, angla, latina, greka, hebrea kaj jida. Szerdahelyi trafte konstatis ke nur tiam ni povas paroli pri aŭtonoma lingva sistemo se la vortoj pludivivas sian vivon en la nova sistemo. Li analizis la signifojn de diversaj esperantaj vortoj kaj komparis ilin kun la signifoj en aliaj lingvoj (Szerdahelyi 1976b) (vd. Bildon 4).

	E	R	Hu	A	F	G
1. konstruaĵo	X	X	X	X	X	X
2. mastrumado		X	X	X	X	X
3. familiano	X	X	X	X	X	X
4. hejmo, loĝejo	X	X	X	X	X	X
5. gento					X	X
6. firmao			X		X	X
7. instituto	X	X			X	
8. hotelo						X
9. publiko (ekz. teatra)			X	X		X
10. parlamento			X	X		X
11. dinastio		X	X	X	X	X
12. ujo, ingo			X			X
13. ulo						X
14. servistaro					X	
15. preĝejo				X		
16. scienca faktermino	X				X	
Entute	5	6	9	8	10	12

Bildo 4: La komponentoj de sememo DOM

La signifo de esperantaj vortoj estas pli limigita, restas tio kio aperas en pluraj lingvoj – kiel ankaŭ kaze de DOMo, la morfemo komencas sian novan vivon en la nova sistemo, perdas iujn signifojn kiuj estis en la fontolingvoj, sed povas akiri novajn. En Esperanto ekzistas la diferenco inter *domo* kaj *hejmo* kiu ne aperas en la slavaj lingvoj, sed ja en la angla, cetere ankaŭ en la hungara.

Tio gvidas Szerdahelyi al la **etimologio de la esperantaj vortoj**, kiuj estas pruntvortoj krom la tabelvortoj. Li prezentas sisteman kaj detalan analizon

de la esperantaj vortoj (*Principoj de Esperanta etimologio*, Szerdahelyi 1987a, 2024), komencante per la *interonomoj/internaciismoj* grek-latindevenaj kiuj aperas en la fontolingvoj de Esperanto (latina, franca, germana, rusa, pola, ankaŭ itala kaj angla) kaj konsistigas la 40%-ojn de la *Universala Vortaro*, poste sekvas la unu-, duetimaj vortoj. Li analizas la vortojn el grafika, fonemika kaj semantika vidpunktoj.

Li montras ankaŭ la nekonsekvencajn procedojn de Zamenhof en la elekto de la esperanta leksiko, t.e. eĉ ene de la sama semantika kampo estas vortoj el diversaj fontolingvoj (por la esprimo de tempo *minuto*, *horo*, *tago*, *semajno*, *monato*, *jaro* estas uzataj parte latinid- kaj parte ĝerman-devenaj vortoj, aŭ kaze de *hierau*, *hodiau*, *morgau*, ĉiuj devenantaj el malsamaj lingvoj), la transprenojn laŭ diversaj metodoj, foje laŭ la skriba, foje laŭ la prononco. Li listigas ankaŭ la procedojn de Zamenhof por eviti la plursignifecon de vortoj per ilia dissplitigo (F conduire > *konduki*, *konduiti*) kaj la ŝanĝojn por ke vorta parto ne koincidu kun afikso (defin- > *difini*, ricev- > *ricevi*, ekesto de *vipuro*, *bufedo*), redukton de silabonombro (incline > *klini*) kie li rimarkas similecon al kreolaj lingvoj. Li mencias fine ke li prezentis nur la formalan flankon de etimologio, necesus alia studo pri la semantika flanko.

Kvankam Zamenhof elektis laŭ la principo de internacieco de la lingvoj DEFIRS la formon, kapteblas ankaŭ la slava influo en la signifoj de latinid-devenaj vortoj surbaze de konkretaj analizoj (*plena vortaro* povas ekzisti en la rusa: *polnij slovar'*, sed ne en la franca, cetere vortaro neniam povas esti plena) – rimarkas Szerdahelyi, li ja estis ankaŭ slavisto. Pri la jida influo (Piron 1984) li ne okupiĝis. Post lia morto publikiĝis lia artikolo pri *La Etimologio de gramatikaj elementoj* (1997).

Waringhien (1959), Back (1980), Gold (1980) kaj aliaj jam tuŝis la problemon de etimologio, Szerdahelyi profunde analizis kaj grupigis la vortokreon de Zamenhof en sia studo. Poste sekvis la *Etimologia Vortaro* de Ebbe Vilborg en 5 volumoj (1989–2001) kaj la analizoj kaj vortaro de Cherpillot (2003).

3.4 Etapoj de Esperanto

En 1987, antaŭ sia morto, Szerdahelyi ankoraŭ pretigis resumon por Universala Kongreso pri la tri etapoj de nia lingvo kiun Rokicki (2009, 29) trafe nomis lia *esperantologia testamento*.

- **1a etapo: de la komencoj ĝis 1920** kiu produktas la unuan *Fundamenton* kun la *Universala Vortaro*;¹

1 Universala Vortaro de Zamenhof en 1894 aperis kiel aparta libro kaj poste fariĝis parto de la *Fundamento* (Zamenhof 1905).

- **2a etapo: de 1920 ĝis 60-aj jaroj** kiu fiksas la duan fundamenton kun la *Literatura Mondo*, *Plena Vortaro* kaj *Plena Gramatiko*;²
- **3a etapo: ekde la 60-aj jaroj** kiam jam eblas paroli pri scienca esperantologio pro la esploroj, apero de *Plena Ilustrita Vortaro*, sed ankoraŭ mankas lingvistika priskribo de Esperanto.³

Pli detaligita divido troveblas en Koutny (2018), jam konsiderante la nunan epokon, entute 5 periodojn de projekto ĝis natura lingvo. Kaj nun? La konciza *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto* de Wells (1978) kaj la anglalingva verko de Gledhill (2000) bazita sur korpuso montras en tiu direkto. *Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko* (PMEG) de Wennergren (2005/2020, sed daŭre aktualigata en la reto) estas ampleksa bone uzebla kaj grava didaktika gramatiko. Tamen la detala lingvistika priskribo de Esperanto estas ankoraŭ antaŭ ni.

Szerdahelyi prelegis dum siaj kursoj pri **Esperanta gramatiko** kaj verkis kelkajn artikolojn. Li planis verki sciencan gramatikon de Esperanto kies partoj estus: (a) grafiko kaj foniko; (b) morfemiko; (c) sintagmatiko; (d) sintakso kaj (e) tekst-gramatiko kaj stilistiko. La *Esperantologiaj kajeroj* – eldonitaj en ELTE – servis tiun celon por kiu li bonvenigis ankaŭ kolegojn kaj studentojn por kontribui. La unua kajero (1976) efektive plenumas tiun celon. Ĝi entenas artikolojn pri fonologio, leksikologio, formologio kaj singtagmatiko de diversaj aŭtoroj, i.a. lian *La Esperanta Morfemaro* (Szerdahelyi 1976b), kie jam aperas semantikaj-etimologiaj analizoj. En anonco en IPR (3) 1979 li mencias ankaŭ la aperontan *Skizon pri morfemiko de Esperanto*, sed tio neniam aperis. Laŭ mia scio, li verkis la volumon grafemiko en la fino de sia vivo, sed ankaŭ ĝi perdiĝis.

4 Konkludoj

István Szerdahelyi estas senkonteste grava figuro de interlingvistiko kaj esperantologio. Kiel fondinto de la Esperanto-fako kaj tiel instituciiganto de sistema instruado kaj esplorado de esperantologio kaj en vasta senco interlingvistiko en ELTE certigas al li unikan lokon.

- 2 *Literatura Mondo* estis revuo fondita de Kálmán Kalocsay, Julio Baghy kaj Theodor Schwartz (Tivadar Soros) kaj aperigita en Budapeŝto ekde 1922 kun plurjaraj interrompoj ĝis 1949. *Literatura Mondo* ankaŭ funkciis kiel eldonejo de libroj. *Plena Vortaro* (PV): Grosjean-Maupin (1930) kun pluraj postaj eldonoj. *Plena Gramatiko*: Kalocsay kaj Waringhien (1935), poste en du tralaboritaj kaj pliampleksigitaj eldonoj, ekde 1980 profunde reverkita sub la titolo *Plena analiza gramatiko de Esperanto* (PAG) plej laste (Kalocsay kaj Waringhien 1985).
- 3 *Plena Ilustrita Vortaro* (PIV): Waringhien (ĉefred.) (1970), poste en du eldonoj reviziitaj sub kunordigo de Michel Duc Goninaz (2005) kaj de Michel Duc Goninaz kaj Klaŭdo Roux (2020). Nuntempe PIV disponeblas en reta versio vartata de Bertilo Wennergren (Waringhien ĉefred. 2020).

En la diskuto pri la enhavo kaj loko de interlingvistiko, li imagis ĝin ene de aplikata lingvistiko kaj montris ĝian rilaton kun lingvomodeligo kaj lingvopolitiko. Szerdahelyi prezentis sisteman aliron al interlingvistiko kaj speciale esploris la hungarajn lingvoprojektojn (universitata studlibro el 1980).

Li traktis ĉiujn lingvistikajn terenojn de esperantologio pro la bezono de la universitataj studoj kaj por prezenti iam sisteman lingvistikan priskribon de Esperanto. Kelkaj liaj konstatoj alportis novan lumon al Esperanto: la rifuzo de la gramatika karaktero de radikoj – valida ĝis nun en la Akademio de Esperanto – kaj turno de la atento al la semantika flanko de la internacia lingvo necesa por la memstara evoluo; li malkovris ke Zamenhof transprenis vortojn el la fontolingvoj kies vortkategorioj influis lin, la radikojn li poste ekstraktis. Li bone vidis la slavan influon por la signifo de la latinidaj vortoj.

Szerdahelyi prezentis sisteme la etimologiajn operaciojn en la kreo de la tiam jam 100-jara lingvo kion sekvis la *Etimologia Vortaro* de Ebbe Vilborg.

Bedaŭrinde, pro lia frua morto ne aperis la planitaj esperantlingvaj ampleksaj verkoj pri interlingvistiko kaj esperanta gramatiko, sed aperis la *Hungara-Esperanta meza vortaro*, kiun mi finis, kun ĉ. 65 mil leksikaj unuoj (Szerdahelyi kaj Koutny 1996). Minnaja skribis en sia recenzo pri *Abunda fonto*: “Se nun ni povas fieri, ke esperantologio estas scienco, tion ni ŝuldas grandparte al István Szerdahelyi.” (Minnaja 2010). Mi finas per la sama frazo kiel la antaŭparolon de la libro *Elektitaj artikoloj* (Szerdahelyi 2024): “... pluraj problemoj pri kiuj li okupiĝis ankoraŭ estas aktualaj. Necesas lia engaĝiĝo, laboremo kaj persisto por ke esperantologio kaj interlingvistiko atingu sian meritan pozicion en la mondo.” (Koutny 2024a, 9–10).

Bibliografio

- Akademio de Esperanto. 1968. *Aktoj de la Akademio 1963–1967*. Rotterdam: Akademio de Esperanto.
https://www.akademio-de-esperanto.org/aktoj/aktoj1/Aktoj_de_la_Akademio_1963-1967.pdf (29.04.2025)
- Back, Otto. 1980. “Pri planlingva etimologio.” En *Miscellanea Interlinguistica*, redaktis István Szerdahelyi, 266–276. Budapeŝto: Tankönyvkiadó.
- Barandovská-Frank, Věra. 2020. *Interlingvistiko. Enkonduko en la sciencon pri planlingvoj* (Interlingvistikaj Studoj/Studia Interlingwistyki 1). Poznań: Interlingvistikaj Studoj kaj Rys – http://interl.home.amu.edu.pl/interlingvistiko/Barandovska_Interlingvistiko_enkonduko.pdf (29.04.2025)
- Blanke, Detlev. 1998. “Interlinguistik und Plansprachen.” *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 21: 45–76. – pliampleksigita versio: Detlev Blanke.

2006. "Zum Gegenstand der Interlinguistik." En Detlev Blanke: *Interlinguistische Beiträge. Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen*, redaktis Sabine Fiedler. Frankfurt am Main: Peter Lang. 19–34.
- Blanke, Detlev. 2003. *Interlingvistiko kaj esperantologio: vojoj al faka literaturo*. (Esperanto Dokumentoj 39E.) Rotterdame: Universala Esperanto-Asocio.
- Cherpillot, André. 2003. *Konciza etimologia vortaro*. Rotterdame: Universala Esperanto-Asocio.
- Duc Goninaz, Michel. 2009. "Szerdahelyi kaj la 'gramatika karaktero de la radikoj'." En *Abunda fonto. Memorlibro omaĝe al prof. István Szerdahelyi*, redaktis Ilona Koutny, 166–177. Poznań: ProDruk.
- Gledhill, Christopher. 2000. *The Grammar of Esperanto. A Corpus-based description* (Languages of the World / Materials 190). München: Lincom Europa.
- Gobbo, Federico. 2023. "Ses difinoj serĉantaj fakon." *Beletra Almanako* 17, kajero 46: 100–123.
- Gold, David L. 1980. "Towards a study of possible Yiddish and Hebrew influence on Esperanto." En *Miscellanea Interlinguistica*, redaktis István Szerdahelyi, 300–367. Budapeŝto: Tankönyvkiadó.
- Gorecka, Halina kaj Aleksander Korĵenkov. 2018. *Nia diligenta kolegaro. Biografioj de 200 eminentaj esperantistoj*. Kaliningrado: Sezonoj kaj Kaunas: Litova Esperanto-Asocio.
- Grosjean-Maupin, Émile. 1930. *Plena vortaro de Esperanto*. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Jansen, Wim. 2008. *Naturaj vortordoj en Esperanto*. Rotterdame: Universala Esperanto-Asocio.
- Jansen, Wim. 2024. *Vortformado en Esperanto*. Rotterdame: Bero.
- Kalocsay, Kálmán kaj Gaston Waringhien. 1935. *Plena gramatiko de Esperanto*. Budapeŝto: Literatura Mondo.
- Kalocsay, Kálmán kaj Gaston Waringhien. 1985. *Plena analiza gramatiko de Esperanto*. 5-a eld. Rotterdame: Universala Esperanto-Asocio.
- Koutny Ilona. 1977. *Grandaj matematikistoj kaj la lingvomodeligo*. Diplom-laboraĵo Budapeŝto. Universitato Eötvös Loránd.
- Koutny, Ilona, red. 2009a. *Abunda fonto. Memorlibro omaĝe al prof. István Szerdahelyi*. Poznań: ProDruk.
- Koutny, Ilona. 2009b. "Loke kaj fake, internacie kaj home. Prof. István Szerdahelyi (1924–1987)." *Internacia Pedagogia Revuo* kajero 3: 23–29.
- Koutny, Ilona. 2010. "István Szerdahelyi (1924–1987) und sein Wirken für die Interlinguistik." En *Die Rolle von Persönlichkeiten in der Geschichte der Plansprachen. Beiträge der 19. Jahrestagung der Gesellschaft für Interlinguistik e.V., 27.–29. November 2009, in Berlin* (Interlinguistische Informationen, Beiheft 17.), redaktis Sabine Fiedler, 81–92. Berlin: Gesellschaft für Interlinguistik.

- http://www.interlinguistik-gil.de/wb/media/beihefte/17/Koutny_81-92.pdf (24.02.2025)
- Koutny, Ilona. 2013. "Kiel niaj pensoj vortiĝas." En *Leksikologio, frazeologio, historio, semantiko kaj terminologio: du kontinentoj renkontiĝas en Hanojo. Aktoj de la 35-a Esperantologia Konferenco*, redaktis Christer Kiselman kaj Mélanie Maradan, 35–48. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Koutny, Ilona. 2018. "De la planlingvo de Zamenhof ĝis nature disvolviĝanta lingvo: etapoj de la evoluo de esperanto." En *Ludwik Zamenhof okaze de la centa datreveno de la morto. Aktoj de la kunveno, Romo, 11. decembro 2017*, 89–98. Romo: Accademia Polacca Roma.
http://www.rzym.pan.pl/images/Conferenze_141_esperanto_ebook.pdf (24.02.2025)
- Koutny, Ilona. 2024a. "Antaŭparolo." En Szerdahelyi, István. *Elektitaj artikoloj* (Interlingvistikaj Studoj 4.), elektis, prilaboris kaj enkondukis Ilona Koutny, 7–10. Poznań: Interlingvistikaj Studoj kaj Rys.
<https://doi.org/10.48226/978-83-68006-44-5> (24.02.2025)
- Koutny, Ilona. 2024b. "István Szerdahelyi – ĝisosta pedagogo. Okaze de la 100-jara jubileo." *Internacia Pedagogia Revuo* kajero 4: 8–12.
- Lindstedt, Jouko. 2024. "Liberiĝi de interlingvistiko." *Esperantologio / Esperanto Studies* 13, nova serio 5: 54–66. <https://doi.org/10.59718/ees58914> (24.02.2025)
- Literatura Mondo*. 1922–1949. Revuo. Budapeŝto.
- Minnaja, Carlo. 2010. "Fonto vere abunda." *Literatura Foiro* kajero junio.
<http://retbutiko.be/eo/ero/afsz#Carlo%20Minnaja> (29.04.2025)
- Pechán, Alfonz, red. 1966. *Gvidlibro por supera ekzameno*. Budapest: Hungara Esperanto-Asocio.
- Piron, Claude. 1984a. "Contribution à l'étude des apports du yiddish à l'espéranto." *Jewish Language Review* kajero 4: 15–29.
<http://claudepiron.free.fr/articlesenfrancais/yiddish.htm> (24.02.2025)
– traduko de Doron Modan: Claude Piron. 1984. "Kontribuaĵo al la studo pri la influoj de la jida sur Esperanton."
<https://me.in-berlin.de/~maxnet/esperanto/piron/jida.htm> (24.02.2025)
- Rokicki, Ryszard. 2009. "Esperantologia testamento." En *Abunda fonto. Memorlibro omaĝe al prof. István Szerdahelyi*, redaktios Ilona Koutny, 29. Poznań: ProDruk.
- Rokicki, Ryszard. 2022. *Enkoduko en la morfologion de Esperanto*. Kaliningrado: Sezonoj kaj Kaunas: Litova Esperanto-Asocio.
- Sakaguchi, Alicja. 1998. *Interlinguistik. Gegenstand, Ziele, Aufgaben, Methoden*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Saussure, René de. 1910. *La logika bazo de vortfarado en Esperanto*. Genève: Universala Esperantia Librejo.
- Schubert, Klaus. 1989. "Interlinguistics – Its Aims, Its Achievements, and Its Place in Language Science." En *Interlinguistics – Aspects of the Science of Planned Languages* (Trends in Linguistics, Studies and Monographs 42.), redaktis Klaus Schubert kun Dan Maxwell, 7–44. Berlin kaj New York: Mouton de Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110886115.7> (24.02.2025)
- Schubert, Klaus. 2024. "Interlinguistik und Esperantologie: eine neue Bestandsaufnahme." En *Jahrbuch de Gesellschaft für Interlinguistik 2024*, redaktis Cyril Robert Brosch kaj Sabine Fiedler, 109–122. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
<https://media.interlinguistik-gil.de/beihefte/JGI2024/JGI2024.pdf> (20.11.2024)
- Szerdahelyi, István. 1972. *Eszperantó. Bevezetés és nyelvyakorlatok*. [Esperanto. Enkonduko kaj lingvoekzercoj.] Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szerdahelyi, István. 1976a. *Vorto kaj vortelementoj*. La Chaux-de-Fonds: KCE & Kuopio: Literatura Foiro.
- Szerdahelyi, István. 1976b. "La Esperanta morfemaro." En *Esperantologiaj kajeroj 1*, redaktis István Szerdahelyi, 61–117. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szerdahelyi, István. 1976c. "Semantika modelo de Esperanto." En *Internacia Lingvistika Simpozio, Kumrovec 1975*, redaktis Zlatko Tišljár, 85–148. Zagreb: Internacia Kultura Servo.
- Szerdahelyi, István. 1977. *Bábelről a világnyelvig*. Budapest: Gondolat.
- Szerdahelyi, István. 1979a. "Enkonduko en interlingvistikon." En *Einführung in die Interlinguistik (Enkonduko en la Interlingvistikon)* (Europäische Reihe: Entnationalisierte Wissenschaft.), redaktis Tazio Carlevaro kaj Günter Lobin, 9–85. Alsbach: Leuchtturm.
- Szerdahelyi, István. 1979b. "Pri la lingvistika priskribo de esperanto." En *Esperanto – La internacia lingvo – Sciencaj aspektoj*, redaktis Detlev Blanke. Berlin: Kulturligo de GDR, Centra Laborrondo Esperanto. 111–116.
- Szerdahelyi, István. 1980. *Bevezetés az interlingvisztikába. Történeti vázlat és forrástanulmány*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szerdahelyi, István. 1981. "Signo, signifo, signifo-integrado." En *Li kaj ni. Festlibro por la 80a naskiĝtago de Gaston Waringhien*, redaktis Reinhard Haupenthal, 313–336. Antverpeno: TK kaj La Laguna: Stafeto.
- Szerdahelyi, István. 1985. *Alkalmazott nyelvészeti alapfogalmak. Tanulmányok, szemelvények I. Kézirat*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szerdahelyi, István. 1987a. "Principoj de Esperanta etimologio." En *Studoj pri la Internacia Lingvo*, redaktis Michel Duc Goninaz, 109–138. Gent: AIMAV.

- Szerdahelyi, István. 1987b. “Diakrona kaj sinkrona esperantologio.” *Informilo por Interlingvistoj* kajero 2.
- Szerdahelyi, István. 1997. “Etimologio de gramatikaj elementoj.” En *Struktura kaj socilingvistika esploro de Esperanto*, redaktis Ilona Koutny kaj Márta Kovács, 153–161. Budapeŝto: Steleto kaj ILEI.
- Szerdahelyi, István. 2024. *Elektitaj artikoloj* (Interlingvistikaj Studoj 4.), elektis, prilaboris kaj enkondukis Ilona Koutny. Poznań: Interlingvistikaj Studoj kaj Rys.
<https://doi.org/10.48226/978-83-68006-44-5> (24.02.2025)
- Szerdahelyi, István kaj Ilona Koutny. 1996. *Hungara-Esperanta meza vortaro*. Budapeŝto: MESZ.
- Vilborg, Ebbe. 1989–2001. *Etimologia vortaro de Esperanto*. Vol. 1–5. Stockholm: Eldona Societo Esperanto.
- Waringhien, Gaston. 1959. *Lingvo kaj vivo*. La Laguna: Stafeto.
- Waringhien, Gaston, ĉefred. 1970. *Plena ilustrita vortaro de Esperanto*. Paris: Sennacieca Asocio Tutmonda.
- Waringhien, Gaston, ĉefred. 2020. *PIV 2020*. <https://vortaro.net/> (29.04.2025)
- Wells, John. 1978. *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio, Centro de Esploro kaj Dokumentado.
- Wennergren, Bertilo. 2005. *Plena manlibro de esperanta gramatiko*. s. 1.: Esperanto-Ligo por Norda Ameriko. – 2-a eld. 2020. Partizánske: E@I, La Ranetoj. – reta eldono (versio 15.5). 2024. https://bertilow.com/pmeg/elshutebla/pmeg_15.5.pdf (29.04.2025)
- [Zamenhof, L. L.] D-r Ĝesperanto. 1887. *Meždunarodnyj jazyk*. Varŝava: Kel’ter [presejo]. <http://data.onb.ac.at/dtl/7001741> (29.04.2025)
- Zamenhof, L. L. 1905. *Fundamento de Esperanto*. Paris: Hachette. <http://data.onb.ac.at/dtl/5424176> (29.04.2025)

Pri la aŭtoro

Ilona Koutny, profesoro pri lingvistiko (hungarologio kaj esperantologio) en la Universitato Adam Mickiewicz (AMU), Poznano, Pollando. Iama disĉiplo (1972–1977) de I. Szerdahelyi, lia posteulo en la Esperanto-fako de la Universitato Eötvös Loránd (ELTE), Budapeŝto (1987–1995). Fondinto kaj gvidanto de la Interlingvistikaj Studoj en AMU (1998–2024). Post longa okupiĝo pri komputa lingvistiko, lastatempe ŝi esploras la rilaton inter lingvo kaj kulturo. Leksikografio ĉeestas en ŝia vivo dekomence. Ŝi publikigis kelkajn librojn, vortarojn kaj multajn artikolojn.

Retadreso: ikoutny@amu.edu.pl

ORCID-numero: 0000-0001-7950-1470

About the author

Ilona Koutny, profesor of linguistics (Hungarian and Esperanto studies) at Adam Mickiewicz University (AMU), Poznań, Poland. Former student of I. Szerdahelyi (1972–1977), his successor in the Esperanto department at Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest (1987–1995). Founder and director of Interlinguistic Studies at AMU (1998–2024). After a long career in computational linguistics, she has recently been researching the relationship between language and culture. Lexicography has been present in her life from the beginning. She has published several books, dictionaries and many articles.

Über die Verfasserin

Ilona Koutny, Professorin für Sprachwissenschaft (Hungarologie und Esperanto) an der Adam-Mickiewicz-Universität (AMU), Poznań, Polen. Ehemalige Studentin von I. Szerdahelyi (1972–1977), seine Nachfolgerin am Esperanto-Fach der Eötvös-Loránd-Universität (ELTE), Budapest (1987–1995). Gründerin und Leiterin der Interlinguistischen Studien an der AMU (1998–2024). Nach einer langen Beschäftigung mit Computerlinguistik erforscht sie heute die Beziehung zwischen Sprache und Kultur. Die Lexikographie ist von Anfang an in ihrem Leben präsent. Sie hat eine Reihe von Büchern und viele Artikel veröffentlicht.

The role of István Szerdahelyi in interlinguistics and esperantology

Abstract: István Szerdahelyi institutionalized the university instruction of interlinguistics and Esperanto-studies – this alone would guarantee him a place of honor in the history of Esperantology. But he was also an outstanding interlinguist, Esperantologist and pedagogue. This article outlines his most important achievements in the field of interlinguistics (location and systematic presentation of the field, Hungarian planned languages) and Esperantology (new, linguistic approach to the classification of morphemes, structural features of Esperanto, beginning research on the hitherto neglected area of Esperanto semantics, and the systematic presentation of etymological operations).

Keywords: interlinguistics; Esperanto studies; morpheme classification; syntax; semantics; etymology

Die Rolle von István Szerdahelyi in der Interlinguistik und Esperantologie

Zusammenfassung: István Szerdahelyi institutionalisierte die universitäre Lehre der Interlinguistik und Esperantologie – das würde ihm bereits eine würdige Rolle in der Geschichte der Esperantologie einräumen. Er war aber auch ein hervorragender Interlinguist, Esperantologe und Pädagoge. Der Artikel skizziert seine wichtigsten Errungenschaften auf dem Gebiet der Interlinguistik (Verortung und systematische Darstellung des Fachgebiets, ungarische Plansprachen) und der Esperantologie (neuer, linguistischer Ansatz zur Morphemklassifizierung, Strukturmerkmale von Esperanto, Beginn der vernachlässigten semantischen Forschung von Esperanto, systematische Darstellung etymologischer Operationen).

Schlüsselwörter: Interlinguistik; Esperantologie; Morphemklassifikation; Syntax; Semantik; Etymologie